

a felvilágosodás irodalmának képviselőiként tartjuk számon (Vö. Waldapfel József: *A magyar irodalom a felvilágosodás korában*. Bp. 1954.; Bóka—Pándi: *A magyar irodalom története 1849-ig*. Bp. 1957. 217—220. l.); továbbá, hogy a felvilágosodás kezdetét az 1770 körüli, pontosabban az 1772-es évben szokás megjelölni. (Vö. Waldapfel: i. m. 7. l.; Bóka—Pándi: i. m. 200. l.) Ezzel szemben, Kemény kötetének korszakolásában a *felvilágosodás 1790-nel kezdődik* s — még kapcsolattörténeti szempontból is! — Csokonai a magyar felvilágosodás első képviselője, Barcsay és Orczy pedig egyszerűen a 18. század irodalmának költője lesz, amelyben jól megfér egymás mellett Mikes és Orczy Lőrinc, vagy például Gyöngyösi és Barcsay.

A szerkesztői munkára vonatkozó másik ellenvetésünk a lengyelekhez fűződő viszonyainkkal kapcsolatos. Igaz, Kemény több ízben hangsúlyozza (az *Utószó*ban, s az egyes fejezeteket összekapcsoló szövegekben), hogy gyűjteményében nem törekszik a teljességre, hogy kiadványa „regionális” jellegű (992. l.), azonban ez sem mentheti őt a lengyel—magyar kapcsolatok bemutatásának mellőzéséért. Századokon át tartó kapcsolataink jelentőségét szinte felesleges hangsúlyozni. Irodalmi és történelmi vonatkozásban egyaránt a legrégebbi időktől napjainkig terjednek, s még a nacionalizmus problematikája szempontjából sem lényegtelen, hogy a párizsi egyetemen a szláv irodalmakat előadó Mickiewicz hogyan foglalt állást 1848/49 ügye mellett! Közös múltunk históriájából

elég a reneszánsz, a kuruc szabadságharc, a felvilágosodás, valamint 1848/49 eseményeinek gazdag és *progresszív tartalmú* kapcsolattörténeti anyagát kiragadni, s ez is kellően indokolhatja hiányérzetünk kifejezésre juttatását.

Harmadlagosan tennénk szavá végül — ugyancsak a szerkesztői munkára vonatkozó — még egy megjegyzésünket: megítélésünk szerint sokkal célravezetőbb lett volna, ha az összeállítás munkáját Kemény megosztja az egyébként is közreműködő kiváló szakemberekkel (Zuzana Adamová, Rákos Péter, Richard Pražák, Csanda Sándor, Sziklay László, Domonkos Sámuel, Csuka Zoltán, Szalatnai Rezső, Dobossy László, Póth István, Vujicsics D. Sztoján stb.) s esetleg különválasztva tárgyalta volna a román—magyar, szerb—horvát—magyar, csehszlovák—magyar stb. kapcsolatok történetét. A Dobossy László szerkesztette *A szomszéd népek irodalma* c. kiadvány (Bp. 1962.) pl. határozottan ilyen szerkesztői elgondolást követ!

Úgy véljük, mindezek kellően bizonyíthatják Kemény kötetével kapcsolatos fenntartásaink jogosságát, ha hozzávesszük az ilyenfajta bántó — jegyzetanyagban és szövegben egyaránt előforduló — hibákat: a 765—766. lapon található Kosztolányi fordította Dučić-vers utolsó sorában: „Szemem csupa könnyű, *szájam* csupa átok” (helyesen: „...szemem csupa átok”; Urhegyi Emilia neve következetesen mint *Urhelyi* szerepel stb.

Lőkös István

*

Melius Juhász Péter: Herbarium. [Szövegkiadás. Kísérő tanulmányok:] Bán Imre: Melius Juhász Péter. — Halmai János: Adatok a Herbarium orvos-botanikai értékeléséhez. — Natter-Nád Miksa: A Herbarium növényei. — Incze Gábor: Útmutató a Herbarium használatához. Bp. 1962. Medicina K. 372 l. (Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica. Redigit: A. Palla. Tom. 23.)

A mai olvasáshoz átitrt szöveggel jelent meg e felette érdekes mű, mely mint első magyar nyelvű füveskönyvünk s egyben első orvosi könyvünk, természettudományi jelentőségén túl irodalomtörténeti beccsel is bír, mert részletes bepillantást nyújt XVI. századi gyógyítási praxisunkba s ez időből körülbelül 2000 magyar növénynév emlékét örökíti meg számunkra. A szenvedélyes és kíméletlen hitvitázónak ez az egyetlen világi tárgyú munkája nem önálló alkotás, mert szerkesztésénél Adamus Lonicerus-nak 1569-

ben megjelent *Historiae naturalis opus novum* c. művéhez igazodott, de felhasználta emellett még Galenus, Plinius, Tragus, Matthiolus, Fuchs és Dioscorides könyveinek egynemely megállapításait, valamint a saját megfigyeléseit is, amivel viszont azt bizonyította be, hogy kora színvonalán jelentős természet-tudományi műveltséggel rendelkezett.

A *Herbarium* jelen kiadásának használatát négy kísérő tanulmány segíti. Bán Imre plasztikus társadalmi háttérben Melius szellemi arcképét rajzolja meg gondosan kiterjeszkedve a kérdés legjobb irodalmára. Halmai János a mű orvos-botanikai értékelését adja, minek során Gombocz Endre korábbi feldolgozása alapján sikerül is a *Herbarium*-ban szereplő, mintegy 660 növényfajta közül körülbelül 480-at azonosítania. Sajnos, Melius művének megjelenését tévesen teszi 1574-re. Még ennél is kellemetlenebb, hogy a kiadás végén található orosz, német, angol, francia és latin nyelvű összefoglalóba is ez a hibás évszám került bele. Natter-Nád Miksa a tár-

gyalt növényfajokat a *Herbariumban* közölt sorrend szerint mutatja be Lonicerus nomenclaturájával egybevetve. Részletesen kitér Melius wittenbergi botanikai olvasmányaira is, de itt inkább csak feltevésekre tud támaszkodni. Végül Incze Gábor, ki egyúttal a kiadás szövegének gondozója is volt, szakszerű útmutatást nyújt a mű olvasásához.

Irodalomtörténeti szempontból Bán Imre Melius-ábrázolása bír különös jelentőséggel. Meliusnak a kor társadalmi viszonyai közül itt kibontakozó képe nem szűkölködik hű és markáns vonásokban. Még sem oldódik fel benne a skolasztikus-dogmatikus hitvitázó és a füveskönyvet író tudós közti ellentét, aminek okát főként a felhasznált Melius-publikációk eredményeinek hézagosságában kell keresni. A *Herbarium* keletkezése gyökérproblémájának megközelítése céljából Melius ideológiájába s annak is egy eddig figyelemre nem méltatott részletébe kell behatolnunk. Melius szerint a világban érvényesülő *természeti törvényből* az ember értelmi képességei által felismert *természetjog* épp úgy kifejezi Istennek a világ és emberi együttélés rendjére vonatkozó akaratát, mint az evangélium. Debrecen reformátora egyrésztől azt tanította, hogy a betegségek Isten büntetése gyanánt jönnek az emberre s ekkor hiábavaló a védekezés ellenük, másrésztől azonban a betegségek független megjelenését is feltételezve felbátorította az embert a természeti törvény megismerése és felhasználása által a veszély elleni védekezésre. E magartását azon optimista meggyőződésre alapozza, hogy az evangélium és a természeti törvény nincsenek ellentétben egymással. Melius ismeretelmélete tehát kétrétű. Benne szupranaturális dogmatikus szemlélet mellett párhuzamosan humanista racionális beállítottság érvényesül. A *Herbarium* ez utóbbi gyökérből sarjadt s az a haladó gondolat jut benne kifejezésre, hogy a betegségek nem determinatív szükségzerű folyamatok, hanem megszüntethető, tehát gyógyítható jelenségek. A növények a természeti törvény egyegy részletét rejtik magukban s megismert tulajdonságaik révén kóros elváltozások gyógyítására alkalmasak. Ez adalékunk nem gyengíti, hanem még inkább alátámasztja Bán Imrének azt a helyes megállapítását, hogy Melius *Herbariuma* s egyéb művei ugyanazon szellem termékei, melyhez csak annyit teszünk hozzá, hogy ugyanazon szellem két komponensének hajtásai.

A skolasztikus Meliusszal szemben az erdélyi szentháromságtagadók racionális dogmakritikájukkal kétségkívül a felvilágosodás előfutárai voltak. Még sem volt Melius mindenestől fogva haladásképpen. Mikor gondolkodásának másik tényezője, a természetjog nyomán haladt, mindig racionálisan ítélkezett. E révén távol tudta magától tartani azokat

a középkorból eredő s Wittenbergben még élő apokalyptikus váradalmakat, amelyekbe Károlyi Gáspár és az 1567—1570 körüli Dávid Ferenc oly alaposan belebonnyolódott. Ide vágó nézetét Melancthon humanista tanításelemeiből kölcsönözte s predestinációs szemléletébe mélyen beépítette. Veled a XVII. századi holland egyházi gondolkodás egyik jelentős irányzatát antcipálta. A kartézianus-coccejianus eszmevilágban találkozunk ismét a természeti törvénnyel mint az evangélium mellett egyenrangú ismeretforrással. E ketősség hazánkban a kartézianus Apáczai Csere János szemléletében jelentkezett igen tanulságosan. A kezdődő racionalizmus a természetjog vonalán hatolt be az egyházi gondolkodásba s vitte be oda a bibliai szövegtől eltérő kopernikánus és más fizikai törvényeket. A későbbi fejlődés ezen irányba mutatja legjobban, hogy Melius ideológiája a természetjog vonalán alkalmas volt haladó ismeretek adoptálására is.

Már maga az a tény, hogy füveskönyvét magyarul írta, mutatja, hogy Melius e haladó művet a magyar nép szélesebb rétegeinek, főként a humanista műveltségű nemességnek és városi polgárságnak, valamint a mezővárosok hasonló szellemmel megérintett feltörekvő jobbágyságának szánta. Újra megjelenésekor szellemi háttére vizsgálata arra eszmélt bennünket, hogy Melius ideológiájának elemzése és feltárása még koránt sincsen befejezve. Egy modern igényű és sokoldalú szempontú vizsgálódás e téren XVI. századi gondolkodástörténetünkhöz még számos újabb adalékkal szolgálhat. Az antitrinitarizmus eszmevilága kutatásának is érdeke az ellenlábás szemlélet hitelesebb felderítése.

Kathona Géza

Istvánffy Miklós: A magyarok történetéből. A szöveget válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Székely György. Fordította: Juhász László. Bp. 1962. Magyar Helikon. 528 l. (Monumenta Hungarica, VI.)

A magyar irodalomtörténetírás a reneszánszkorú tudós humanisták tisztelt Istvánffy Miklós történetíróban. Örülünk kell tehát, hogy a jelenlegi bő válogatás végre megtörte az idestova egy évszázada tartó pauzát.

A kötet élén Székely György foglalta össze a legszükségesebbeket: a korrajzot előtérben a történelmi eseményekkel (a *Historia* nyomán), a szerző életpályáját és munkásságát (főleg Holub József eredményei alapján) és végül Istvánffy történeteszméletét dióhéjban (7—34. l.). Székely György történeti tanulmánya mint bevezető, feladata magaslatán áll: szintézise a legújabb kutatásokra épült, egyaránt értékesítve a szakirodalom és a források adatait.